

J A A R B O E K
VAN HET
KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP
VOOR
MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM

Commissie van Redactie:

Dr. H. ENNO VAN GELDER (Voorburg)

Dr. A. GORTER (Bilthoven)

Dr. J. W. A. VAN HENGEL (Utrecht)

Dr. A. N. ZADOKS-JOSEPHUS JITTA (Amsterdam)

XXXIX 1952

AMSTERDAM

UITGAVE VAN HET GENOOTSCHAP

1952

MUNTVONDSTEN

Romeinse munten uit Hapert (N.Br.). — Te Hapert, een dorp in de Brabantse Kempen, werden in September 1939 bronzen Romeinse muntjes opgegraven. Bij ontginning van een terrein langs de zandweg Hapert—Casteren vond de heer J. W. Baars op een diepte van ongeveer 25 cm een zakje met niet minder dan 2598 munten uit de derde tot het eind der 4de eeuw, waarschijnlijk het handelskapitaaltje van een of andere Frank, die dit in onrustige tijden heeft willen verbergen.

Het terrein draagt de naam „den krommen hoek” vanwege de bochten, die het riviertje de Beerze daar eertijds maakt. Voor de bijzonderheden van deze vondst verwijs ik naar het tijdschrift *Brabantia* I blz. 18—22, waarin ik een kort overzicht van dit muntnest heb gegeven.

De munten zijn deels ruw afgewerkt, deels slecht geconserveerd, zodat het grootste gedeelte niet meer te determineren is. Aan de hand van een honderdtal gidsmunten heb ik de munten ingedeeld in twee groepen: groep I van Tetricus (270—273) tot Julianus (361—363); groep II van Valentinianus I (364—375) tot eind 4de eeuw. Tot groep I behoren 39 gedetermineerde munten en hoogstwaarschijnlijk nog 98 andere, waarop ik een of ander groepskenmerk kon ontdekken. Groep II bevat 577 gedetermineerde en 1884 bijna onleesbare exemplaren (zie *Brabantia* l.c.).

De verzameling telt uitsluitend bronzen munten. De kleinste zijn slechts 8 mm groot; de gemiddelde grootte bedraagt 13 mm. Het merkwaardige echter van deze collectie is, dat alle 30 grotere munten, gemiddeld 20 mm, tot kleinere stukjes zijn verknipt: van sommige is een helft, van andere een derde, van enkele slechts een vierde gedeelte aanwezig. Gedeelten, die bij elkaar passen, heb ik niet kunnen vinden. Deze grotere munten behoren alle tot

de oudere keizers (270—388); ook onder de niet-gedetermineerde munten van groep I bevinden zich 17 gedeelde exemplaren. Geen der munten is na 393 te dateren, zodat aangenomen mag worden, dat deze schat tegen 400 is begraven¹⁾.

De onderzoekingen der laatste jaren hebben juist op deze periode een geheel nieuw licht geworpen. Daar het ondoenlijk is binnen afzienbare tijd deze omvangrijke vondst naar de nieuwste gegevens volledig te bewerken, moge ik volstaan met een summiere lijst, die althans inzicht geeft in de samenstelling van deze merkwaardige vondst, die voor Nederland — voor zover mij bekend — enig in zijn soort is²⁾.

¹⁾ Zie hiervoor RIC IX (J. W. E. Pearce: Valentinian I—Theodosius I).

²⁾ Voor buitenlandse vondsten zie RIC blz. xiv.

Tetricus 270—273 Gallisch tegenkeizer.

6½ ex.

Diocletianus 284—305

1 ex.

Helena 328

1 ex. C. 4 (T. .)

Constantijn de Grote 306—337

2 ex.

„Constantinopel”

6 ex. C. 21?; ½ ex. (S. CONS); ½ ex.

„Roma”

1 ex. C. 17; 3 ex. C. 17 var. (1 ex. TRP)

Constans 337—350

1 ex. C. 54 (TRP); 3 x ½ ex. C. 54; ½ ex. C. 102 (AS. . ; in veld RA);

3 ex. C. 176?; 1 ex.; 1 fragm.

Constantius II 337—361

1 e. C. 93 1 ex. C. 232; 1 ex. C. 293?; ½ ex. C. 333?

Julianus 361—363

½ ex.

Valentinianus I 364—375

1 ex.

Valens 364—378

½ ex. C. 55 (SMAQ); ½ ex. C. 47; 1 ex. C. 70

Gratianus 367—383

1 fragm. C. 30; 1 fragm. C. 75?

Valentinianus II 375—392

24 ex. C. 30 (5 ex. AQP; 1 ex. AQS; 15 ex. RP; 1 ex. met christogram n.l.)

32 ex. C. 46 (7 ex. PCON; 4 ex. Con; 2 ex. LUGD; 2 ex. TR; 1 ex. BSIS; 1 ex. R.)

Magnus Maximus 383—386 usurpator

8½ ex. C. 7 (1 ex. PCON; 1 ex. SCON; 2 ex. TCON; 1 ex. SMTR(P))

Flavius Victor 384—388 usurpator

8 ex. C. 3 (2 ex. LUGS; 1 ex. SMT)

Theodosius 379—395

37 ex. C. 30; 2 ex. AQP; 4 ex. AQS; 3 ex. RP; 4 ex. RT; 5 ex. CONS)
31 ex. C. 41 (4 ex. LUGP; 1 ex. RT; 7 ex. SCON)
14 ex. C. 43 (11 ex. AQ?; 2 ex. RT; 1 ex. SMN)
2 ex. C. 68
13 ex.

Honorius 393—423

25 ex. C. 32 (3 ex. AQP; 4 ex. AQS; 1 ex. RP; 1 ex. RV)
18 ex. C. 39 (2 ex. LUGP; 3 ex. TR; 7 ex. TCON)
68 ex.

Arcadius 383—408

47 ex. SALUS REIPUBLICAE (10 ex. AQP; 7 ex. AQS; 1 ex. AQT)
173 ex. VICTORIA AUGGG (11 ex. LUGP; 3 ex. TR; 9 ex. PCON;
8 ex. SCON; 10 ex. TCON; 7 ex. CON)
1 ex. VOT V
1 ex. VOT X MULT XX
68 ex.

De hierboven aangeduide muntplaatsen zijn: Trier (..TR.), Lyon (LUG.), Arles (.CON), Aquileia (..AQ.), Rome (R.), Siscia (.SIS), Constantinopel (CONS) en Nicomedia (SMN.).

W. H. TH. KNIPPENBERG

Arnhem? — In het depot van het onlangs heropende en gereorganiseerde Gemeentemuseum te Arnhem werden een aantal 15e eeuwse munten aangetroffen, die blijkens hun aspect kennelijk uit één muntvondst afkomstig zijn; bij nader onderzoek werd ook de volledige beschrijving van deze vondst gevonden, geschreven op losse fiches van ieder type. Helaas kan noch vastgesteld worden wie de zeer bruikbare beschrijving gemaakt heeft, noch waar en wanneer de munten gevonden zijn; wellicht is het geheel afkomstig van de Arnhemse numismaticus L. H. Eberson, van wie meer sporen in de verzameling worden aangetroffen. Wellicht is de vondst gedaan op de Sterrenberg bij Arnhem: 2 daar gevonden kannetjes, waarin munten gezeten hebben, waren voor de oorlog in het Museum aanwezig (*Oudheidkundig Jaarboek* 1941, blz. 16).

Ongeveer twee derden van het blijkens de fiches oorspronkelijk aanwezige is nog bewaard; de overige kunnen zonder nadere herkomstaanduiding in de eigenlijke verzameling zijn opgegaan of door de beschrijver als ruilmateriaal gebruikt.

Nederlandse munten

Bourgondische landen, Philips de Goede, dubbele groten (emissie 1434) van Brabant (1), Vlaanderen (4) en Henegouwen (1)	6
Vlaanderen, Lodewijk van Male, leeuwengroot	1
Jan zonder Vrees, dubbele groot (1) en groot (2), emissie 1416 (Deschamps de Pas, X, 26 en 27)	3
Philips de Goede, dubbele groot, emissie 1419 (Deschamps de Pas XX, 41)	9
Brabant, Antonie, dubbele groot en groot (de Witte 432 en 433)	2
Jan IV, dubbele groot (de Witte 443)	1
Luik, Jan van Heinsberg, griffioen (Chestret 308)	1
Holland, Albrecht, groot (van der Chijs VII, 5)	5
Willem VI, leeuw van 1½ groot (van der Chijs VIII, 5)	4
Jan van Beieren, dubbele groot, emissie 1420 (van der Chijs XII, 15)	1
id., dubbele groot emissie 1422 (van der Chijs XII, 11)	2
Utrecht, Rudolf, postulaat gulden (v. d. Chijs XV, 1)	2
dubbele groot (v. d. Chijs XV, 5)	2
David, dubbele groot (v. d. Chijs XIX, 44)	2
Gelre, Arnold, gouden rijder (v. d. Chijs IX, 9)	1
dubbele groot (Revue belge 1874, blz. 280, no. XXII, type van v. d. Chijs X, 17)	2
dubbele groot (v. d. Chijs XI, 19)	373
Groningen, dubbele groot z. j. (v. d. Chijs IX, 27 en XXII, 6)	2
dubbel ^e jager 1461 (v. d. Chijs X, 5)	1
jager 1454 (v. d. Chijs X, 47)	1

Buitenlandse munten

Keulen, Diederik van Meurs, albus emissie c. 1450 (Noss 387)	1
Kleef, Adolf II, blank 1441 (Noss 125)	1
Johan I, blank 1463 (Noss —)	1
Frankrijk, Karel VII, plaque geslagen te Doornik, emissie 1427 (Lafaurie 480)	1
Engeland, Eduard IV, groat geslagen te Londen	1

De vondst is vooral van belang voor de chronologie van de munten van Arnold van Gelre (1429—1471). Voor de datering van de talrijke emissies uit deze lange regering zijn bij gebrek aan archivalia, de vondsten de belangrijkste gegevens. Daar deze vondst, blijkens de gedateerde munten van Groningen en Kleef, niet lang na 1463 in de grond gekomen moet zijn, mag aangenomen worden, dat op dat ogenblik de dubbele groten van het hier in 373 ex. vertegenwoordigde type van der Chijs XI, 19 de lopende emissie vormden. Waarschijnlijk is dit ook de laatste van de regering geweest, daar na Arnolds dood te dateren vondsten als Zelhem en Meckinghoven (nog niet gepubliceerd) geen

andere typen opleverden dan dit. Verder is waarschijnlijk dat het zeer zeldzame type van der Chijs XI 1, hier met 2 ex. aanwezig, er onmiddellijk aan voorafging. Combineren we deze conclusies met die van Evelein (*Jaarboek 1943/5* blz. 72 vlg.), dan kan de volgende voorlopige chronologie worden opgesteld :

1423	dubbele groot	v. d. Ch. X, 8	Type van Reinoud IV
c. 1425	"	" v. d. Ch. X, 11	Vondsten Amsterdam en Delden
c. 1430	"	" v. d. Ch. XI, 18	Vondst Vorden
c. 1440	"	" v. d. Ch. X, 13	Type van Bourg. vierlanders
?	"	" Revue belge 1874, no. 23	Geen gegevens
c. 1455	"	" Revue belge 1874, no. 22	Zie boven
c. 1460	"	" v. d. Ch. XI, 19	Zie boven

Verdere vondsten zullen moeten leren of deze hypothese inderdaad bruikbaar is.

Bovendien bevatte de vondst een onbekende Kleefse munt; helaas schijnt slechts de afb. bewaard (diameter 29 mm).

Vz. de Kleefse lelie-rozet (Lilienhaspel); +IOHES DVX CLIV Z COMES MARK.

Kz. wapen van Mark op lang kruis, in hoeken C L I V; MONETA-NOVA CL-IVENSIS-AN'O LXIII.

H. E. v. G.

Bolsward. — Enige jaren geleden werd bij verbouwing van een school te Bolsward een vondst gedaan van 357 zilveren munten uit de 16e eeuw.

Nederlanden: Philips II

Philipsdaalder,	Brabant 1557, 1572 (2), 1573, 1574 (2), 1575	7
	Brabant (Maastricht) 155.	1
	Vlaanderen 1557, 1558	2
	Utrecht 1575	1
	Gelderland 1557, 155., 1575, 1576	4
½ Philipsdaalder,	Brabant 1566, 1572	2
	Holland 1572+	1
	Gelderland 1562 (2), 1563 (3), 1566, 1576	7
	Overijssel 1563, 1563+	2
¼ Philipsdaalder,	Brabant 1563 (5), 1564 (5), 1564+, 1565 (3), 1566 (22), 1566+ (2), 1567 (4), 156. (3), 156.+ (2), 1571 (5), 1572 (10), 1572+ (2), 1580	65
	Brabant (Maastricht) 1567 (2), 1572	3
	Vlaanderen 1564, 1566 (7), 1566+, 1567 (4), 1567+, 1571 (3), 1571+, 1572, 15.. (2)	21
	Holland 1564, z.j. (22), z.j. + (2), 1567 (3), 1567+ (2), 1572+, 1580 (2)	33
	Utrecht 1571, 1571+	2

Gelderland z.j. (3), 1563, 1563+, 1564 (2), 1564+, 1565, 1566 (14), 1567 (10), 1567+, 156. (2), 1572	37
Overijsel 1563, 1566 (14), 1566+, 1567 (3)	19
$\frac{1}{10}$ Philipsdaalder, Brabant 1562, 1562+, 1563 (2), 1563+, 1564, 1571 (20), 1571+ (6), 1572 (8)	40
Brabant (Maastricht) 1571 (2), 1572	3
Vlaanderen 1571 (2)	2
Holland z.j., z.j., 1571+ (2)	4
Utrecht 1571 (6), 1572 (2)	8
Gelderland 1562, 1562+ (2), 1563, 1571 (4)	8
Statendaalder, Doornik 1579	1
$\frac{1}{2}$ Statendaalder, Vlaanderen 1577 (3), 1578 (4), 1579	8
Henegouwen 1577 (3)	3
Utrecht 157.	1
$\frac{1}{4}$ Statendaalder, Vlaanderen 1577	1
Utrecht 1577	1
$\frac{1}{2}$ Anjou-daalder, Brabant 1582, 1583	2
Leeuwendaalder, Holland 1576 (Verk. 48,2), 1576 (26), 1577 (2)	29
$\frac{1}{2}$ leeuwendaalder, Holland 1577 (7), 1578	8
Unie-daalder, Utrecht 1579 (8)	8
<i>Overige Nederlanden</i>	
Luik, rijksdaalder 1569, 1571	2
Kamerijk, rijksdaalder 1570 (2)	2
Stavelot, $\frac{1}{2}$ rijksdaalder 1569	1
Hedel, daalder graaf Frederik 1579 (Verk. 30,4)	1
<i>Buitenland</i>	
Keulen (stad), rijksdaalder 1568, 1571	2
Saksen, $\frac{1}{4}$ taler Johan Frederik en Maurits 1544, 1546	2
Frankrijk, franc Hendrik III 1576 (atelier Rennes)	1
Spanje, 4-realen Philips II (Sevilla en Mexico)	2
Aragon, reaal Johanna en Karel V	1
Navarre, grueso Ferdinand	2
Milaan, grosso Karel V (6), id. + (2)	8
Venetië, marcello Andrea Gritti	1

De tijd van verberging van de in het algemeen zeer goede bewaarde stukken kan gesteld worden op 1583/4 op grond van de aanwezigheid van een Brabants stuk van 1583 en de afwezigheid van de rijksdaalders van de Noordelijke provinciën waarvan de omvangrijke emissie in 1583 in Holland, in 1584 elders begonnen is. De omvangrijke vondst geeft een goed beeld van de monetaire circulatie in de Nederlanden in de jaren 1580—1583. De grote meerderheid (270 stukken) wordt gevormd door de Philipsdaalders met hun onderdelen, terwijl de oudere munten in het geheel niet meer voorkomen; daarnaast zijn behoorlijk vertegenwoordigd (60 stukken) de inflatoire emissies uit de jaren

1577—1580: leeuwendaalders van de Staten van Holland, Statendaalders van de Staten-Generaal en Utrechtse daalders van de Unie van Utrecht ¹⁾ die aanvankelijk om aan geld te komen tegen verhoogde koers onder het publiek gebracht waren, doch sedert 1580 verlaagd tot een met die van de oude stukken overeenkomende waarde; zeer gering (4 stukken) is het aantal na 1580 op de oude voet geslagen Philips- en Anjou-munten. Het aantal in 1573 door Holland en Zeeland geklopte munten (aangeduid met +) is nog tamelijk hoog hoewel belangrijk minder dan in enkele jaren oudere vondsten ²⁾.

¹⁾ Zie *Jaarboek* 1948, blz. 25 vlg.

²⁾ Zie *Jaarboek* 1951, blz. 125.